

שביעי של הפסח שנת תשפ"ד

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה וש"א"ס

הואיל משה

דייקא כאשר דעו כי ה' הוא האלקים שמאמינים בקודשא בריך הוא אז ולו אנחנו עמו, משא"כ אי פלחו לצלמא אינם בכלל עמו דאין קרוין בנים, משא"כ אי אזלינן בתר המסורת, יש לפרש דעו כי ה' הוא האלקים, ולא, כלומר אפילו אם ח"ו לא ידעו את השם ויטעו אחרי אלהי נכר הארץ, מ"מ אנחנו עמו וצאן מרעיתו דבין כך ובין כך נחשבים בנים למקום, ועז"א במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם דרמזו על מה דכתיב ולא אנחנו עמו, והיינו דגם כאשר יאמר להם לא באלף אפי"ה יאמר להם בני א-ל חי, ומינה מוכיח דגם כאשר יחטאו בע"ז ויהיו בבחינת לא עמי אתם אפי"ה יועיל להם תשובה ויאמר להם בני א-ל חי, ולכן ר"מ לשיטתו דס"ל במסכת כריתות (דף י"ח.) יש אם למסורת עיי"ש, ועיין בספר מלא הרועים ערך אם למקרא (אות י'), ולכן ס"ל דאפילו כשאין עושין רצונו של מקום ופלחי לצלמא נקראים בנים עכ"ד השפע חיים זצ"ל, מבואר מזה דלמ"ד יש אם למסורת נקראים בנים אף בעו"ז.

ובווי העמודים [מובא בספר נפתלי שבע רצון (פרשת ויחי), ובספר דרש משה (פרשת בשלח), ובספר בירך יצחק (פרשת ויחי)] כתב, דלכן נקבר גופו של יעקב בארץ ישראל ויוסף רק עצמותיו בלבד, משום דאיתא במסכת נדה (דף ל"א), ג' שותפין יש באדם, הקב"ה ואביו ואמו, אביו מזריע הלובן שממנו עצמות וגידין וכו', אמו מזרעת אודם שממנו עור ובשר וכו', והקב"ה נותן בו רוח ונשמה עיי"ש, ומאחר שיצחק ורבקה שניהם קבורים בארץ ישראל, על כן נקבר יעקב בארץ ישראל, משום ששם נקבר בין החלק שיש לו מאביו שהוא עצמות וגידין, ובין החלק שיש לו מאמו שהוא עור ובשר, אבל יוסף שרק יעקב נקבר בארץ ישראל, על כן החלק ההוא שהיה לו מיעקב דהיינו עצמות וגידין נקבר ג"כ בארץ ישראל, אבל אמו רחל שנקברה בחו"ל, ע"כ החלק ההוא שיש לו מאמו דהיינו עור ובשר לא נקבר בארץ ישראל עיי"ש.

ובספר חלק שמעון ערך עריות (דף ע"ה.) הביא מתיקוני זוהר על המשנה במסכת אבות (פרק ה' משנה ט"ו) כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים וז"ל, ודא מחלוקת לשם שמים כגון רחל ולאח, דדא בעא לאתחברא בבעלה ודא בעא לאתחברא בבעלה, ונטיל לון יעקב וקשיר לון ביה לתרווייהו, בגין דהוה קא מחשבת לאה בלבה אם יעקב נטל לאחתי נטיל לי עשו חייבא, והכי קא חשיבת רחל כגוונא דא, בגין דא קוב"ה יחיב לון ליעקב תרווייהו ושזיב לון מהווא חייבא ואתחברו בצדיקא עכ"ל.

הים ראה וינס הירדן יסב לאחור: ואיתא במדרש, מה ראה ארונו של יוסף ראה, והוא פליאה.

והנבס"ד, עפ"מש"כ בספר שתי ידות (פרשת בשלח), דהנה הקב"ה התנה תנאי במעשה בראשית לקרוע הים, רק טענת הים שלא לקרוע הוא, דהים נבראת ביום השלישי והאדם נברא ביום הששי, ואין התנאי והקנין חל לדבר שלא בא לעולם, אך לכאורה זה אינו טענה, כיון שבני ישראל המה בנים למקום, ואיתא במסכת ב"ב (דף קמ"ב:) המזכה לעובר לא קנה, אבל בבנו קנה, דדעתו של אדם קרובה אצל בנו עיי"ש, ומעתה חל התנאי אפילו לדבר שלא בא לעולם כיון שהם בנים למקום, ומפרש עפ"ז מה דכתיב דבר אל בני ישראל ויסעו וגו', בני ישראל דייקא ומשו"ה ויסעו עכ"ד.

ולכאורה יש להעיר, כיון דבהיות בני" במצרים נתקיים בהם ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם, כמבואר בילקוט שמעוני (פי"ד רמז רל"ח), שהס"מ קיטרג על ישראל ואמר לפניו, רבש"ע לא עבדו ישראל ע"ז במצרים ואתה עושה להם נסים, ואמר הכתוב ביחזקאל (פרשה ב-ז), ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגילולי מצרים אל תטמאו, ומעתה לא שייך לומר דנקראו בנים למקום.

אך י"ל, דאיתא במסכת קידושין (דף ל"ו.) בנים אתם לה' אלקיכם, בזמן שאתם נוהגים מנהג בנים אתם קרוין בנים, אין אתם נוהגין מנהג בנים אין אתם קרוין בנים דברי ר' יהודה, ר' מאיר אומר בין כך ובין כך אתם קרוים בנים שנאמר בנים סכלים המה, ואומר בנים לא אמון בס, ואומר זרע מרעים בנים משחיתים, ואומר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני א-ל חי, מאי ואומר וכו', וכי תימא כי לית בהו הימנותא הוא דמיקרו בנים, כי פלחו לעבודת כוכבים לא מיקרו בנים, ת"ש, ואומר זרע מרעים בנים משחיתים (דהיינו עבודה זרה כדכתיב פן תשחיתון ועשיתם פסל), וכי תימא בנים משחיתים הוא דמיקרו בני מעלייא לא מיקרו (עוד לעולם), ת"ש, ואומר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני א-ל חי (הרי דהורי מקרו בני א-ל חי עיי' תשובה) עיי"ש, ולפי"ז דלר"מ דס"ל דאף בעו"ז קרוין בנים מעלייא, א"כ שפיר חל התנאי אפילו לדבר שלא בא לעולם.

וכתב השפע חיים זצ"ל, דפלוגתת ר"מ ור"י תליא בפירוש הכתוב דעו כי ה' הוא האלקים הוא עשנו ולא אנחנו עמו וצאן מרעיתו (תהלים א-ב), דהכתיב הוא ול"א אנחנו עמו באלף, והקרי הוא ולו אנחנו עמו בו"ו, ולפי הקרי יש לפרש

ממצרים קודם זמנם, וטענת הים היתה שיצאו שלא בצדק, ולכן לא רצתה לקרוע עי"ש.

ובספר פרשת דרכים (דרוש חמישי) כתב לתרץ, דלכן יצאו בני ישראל ממצרים קודם הזמן, דכבוד העבודה דכתיב וימררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבנים וכל עבודה בשדה, כל זה לא היה בכלל גזרת השי"ת של ועבדו וענו אותם ארבע מאות שנה, ולכן כובד זה של עבודה שעשו בהם באותם השנים נחשב כאלו נשתעבדו בהם ד' מאות שנה, והביא מה דאיתא במד"ר פרשת בא (פרשה ט"ו א), קומי לך רעיתי יפתי ולכו לך, אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים, ארבע מאות שנה אמרת לנו להשתעבד ועדיין לא שלמו, אמר להם כבר שלמו, שנאמר (שה"ש ב"י א) הנה הסתיו עבר, ופי' ביפה תואר (שם) דקושי השעבוד הדומה לסתיו השלים הגלות עי"ש.

אך איתא במסכת שבת (דף י:) אמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב, לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים, וכתבו התוס' (ד"ה ה"ג), ואע"ג דבלא"ה נגזר דכתיב ועבדו וענו אותם, שמא לא היה נגזר עליהם עינוי כ"כ אלא ע"י זה עכ"ד.

הרי דקושי השעבוד הוא בשביל חטא דמכירת יוסף, וא"כ לא היה יכול להשלים הזמן דד' מאות שנה, וכתבו המפ' דתליא בהא, דאי נימא דמכירת יוסף נחשב לחטא אז קושי השעבוד בא לכפר על חטא דמכירת יוסף ולא השלים הזמן, משא"כ אי נימא דמכירת יוסף לא היה חטא אז שפיר י"ל דקושי השעבוד השלים הזמן.

ואיתא במזרחי (פרשת וישב), שהשבטים אכלו אבר מה"ח ממפרכסת, ויוסף והשבטים נחלקו בפלוגתת ר' אחא בר יעקב ורב פפא (במסכת חולין דף ל"ג), דראב"י סובר דלישראל דבשחיטה תליא מילתא שרי, ולב"נ דבמיתה תליא מילתא אסור, ור"פ סובר מי איכא מידי דלישראל שרי ולב"נ אסור, וסברו השבטים כר"פ, אבל יוסף סבר כראב"י דבמיתה תליא מילתא עי"ש, ובספר עיר דוד (אות של"ט).

ובספר כסף נבחר (פרשת מקץ) העיר, ממה דאיתא במסכת חולין (דף כ"ג:), כשר בפרה (שחיטה) פסול בעגלה, כשר בעגלה (ערופה) פסול בפרה, ומקשה, ויהא פרה כשירה בערופה בק"ו, מה עגלה שאינה כשרה בשחיטה כשרה בעריפה, פרה שכשירה בשחיטה, אינו דין שכשירה בעריפה, וכתבו התוס' (ד"ה ותהא), לאו דוקא פרה אלא ה"ה חולין וקדשים, ומסיק אמר קרא הערופה, זאת בערופה, ואין אחרת בערופה, אלא בשחיטה, והקשו התוס' הא אמרינן לקמן הערופה להורות כשהוא שלימה ולא לזאת בעריפה, ותי' מדסמך לה יליף לה, א"כ מכח סמיכות יליף לה דבשחיטה תליא.

נמצא שיש ליעקב תירוץ על נשיאת שתי אחיות מאחר שכל אחת רצתה לעשות רצון קונה ולהזדווג בצדיק ולא ברשע, והוי מחלוקת שהיא לשם שמים ונתקיימה בסופו ונטל יעקב את שתייהן, דמאי הוי להו למיעביד, ליבטלו מפו"ר ולא להנשא לעשו וגם לא ליעקב, לא תוהו בראה אלא לשבת יצרה, וא"כ מחוייבין הם בפו"ר, ולעשו לא היה אפשר להו להנשא ולכך נשאם יעקב, ואע"ג דאין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חבירך, אמנם בשביל מצוה רבה שאני כמ"ש התוס' במסכת שבת (דף ה:) ד"ה וכי אומרים, ולכך היה מותר ליעקב לנשאם יחד השתי אחיות.

וכל זה לא שייך אלא אי ס"ל שגם האשה חייבת בפו"ר, אבל אי ס"ל דאשה אינה חייבת בפו"ר, אז יעקב שלא כדין עשה בנשיאת שתי אחיות, דלא הוי מצוה רבה אצלם מאחר שאינם מחוייבים, ואם יעקב נטל האחת היה להשנית להבטל ולא להנשא לא ליעקב ולא לעשו עכ"ד.

ואיתא במסכת יבמות (דף ס"ה:), האיש מצווה על פו"ר אבל לא האשה, ר' יוחנן בן ברוקה אומר על שניהם הוא אומר ויברך אותם אלקים ויאמר להם פרו ורבו, מנא הני מילי (דנשים אין מצווין), אמר ר' אילעא משום ר' אלעזר בר' שמעון, אמר קרא, ומלאו את הארץ וכבשוה, איש דרכו לכבש ואין אשה דרכה לכבש, אדרבה וכבשוה תרתי משמע, אמר רב נחמן בר יצחק וכבשה כתיב עי"ש.

וכתב הנוב"י בספרו דורש לציון (סוף דרוש י"א), דזה תליא אי ס"ל יש אם למקרא או למסורת, דלמ"ד יש אם למסורת אז נשים פטורות משום וכבשה כתיב, משא"כ למ"ד יש אם למקרא אז נשים חייבות בפו"ר, דהא קרינן וכבשוה והקרי תרתי משמע עי"ש וכ"כ בספר חידושי הגרשוני (סוף וישב).

ומעתה יבואר המדרש, דכשבאו בני ישראל להים לא רצה לקרוע להם, וטענתו היה, דהתנאי היה לדבר שלא בא לעולם כיון דהים נברא בשלישי והאדם נברא בששי, ואי"ל דכיון דנקראו בנים מהני תנאי אף לדבר שלא בא לעולם, דכיון דעבדו ע"ז במצרים לא נקראו בנים, אך כשראה ארונו של יוסף בא, דרך העצמות בא מפני שאמו רחל לא נקברה בא"י, והטעם מפני חטא דשתי אחיות, וע"כ דאשה אינו מחוייבת במצות פו"ר, דס"ל יש אם למסורת, ומעתה בין כך ובין כך נקראו בנים, ושפיר חל התנאי אף בדבר שלא בא לעולם, ואז וינס ודו"ק.

ב) עוי"ל, דאיתא בבראשית רבה (פרשה ה-ה), א"ר יוחנן, תנאין התנה הקב"ה עם הים שיהא נקרע לבני ישראל, הדא הוא דכתיב וישב הים לאיתנו, לתנאו שהתנה עמו עי"ש, ולפי"ז צ"ב דאמאי סירב הים לקרוע הלא הותנה עמו מראש שיהא נקרע לבני ישראל, ואיתא בילקוט שמעוני פרשת בשלח (רמז רמ"א), דלכן לא רצה הים לבקוע, כיון דבני ישראל יצאו

אך עיין במהרש"א במסכת סוטה (דף טו), אהא דאיתא שם שהנחש רצה שחיה תתן מעץ הדעת לאדה"ר וימות וישא הוא את חוה, והקשה המהרש"א (בחדא"ג) דהלא אם תאכל חוה מעץ הדעת תמות גם היא והיאך ישא אותה, וי"ל דהנחש סבר דהציווי נאמר רק לאדה"ר בלבד, כי באותו שעה עדיין לא נבראת חוה, אמנם כיון שחוה היתה מעצמו ובשרו הו"ל כאלו נצטוית גם היא עיי"ש.

ובחזקוני עה"פ אל האשה אמר וגו' (פרשה כ"ט) כתב, שאלו גויים את ר' יהושע, למה נתקללה חוה על אכילת עץ הדעת מאחר שעדיין לא נוצרה בשעת הציווי, אמר להם, על האדם כתיב, על כל אבריו של אדם והיא נבראת מצלעו עיי"ש.

ובספר זרע ברך שלישי פרשת בראשית (ד"ה בענין הפלפול) כתב וז"ל, בענין הפלפול בין נחש לחיה תוכן הענין, דהנחש אמרה לחיה דאין את חוה בכלל הציווי מאחר דלא כתיב לא תאכלו לשון רבים, שמע מינה דרק לאדם לבד צוה, ולכן אמר בלשון יחיד לא תאכל, ולכן אמרה (הנחש) בקושטא שאמר אלקים לא תאכלו ממנו א"כ גם את בכלל, כדי שחיה תתן לה תשובה שאמר רק בלשון יחיד, אבל חוה אמרה לנחש דאין צריך לומר לשון לא תאכלו מאחר שאני נלקח מצלעותיו מגופו של אדם הראשון, ממילא גם אני נכלל באזהרה, כמו למאן דאמר במסכת סנהדרין (דף פ:) ובמסכת תמורה (דף ל:) עובר ירך אמו, דאם נגחה או נרבעת הבהמה גם ולדה אסורה ממילא וכו' עיי"ש.

ולפי"ז י"ל, דאי ס"ל עובר ירך אמו, א"כ לא בעינן קרא מיוחד לאסור לחיה לאכול מעץ הדעת, כי גם היא נכללת בציווי של אדה"ר כיון שהיתה עצמו ובשרו בעת האזהרה, וכשנצטוו אדה"ר נצטווית גם היא, וי"ל דקרא דלאמור אתיא לאסור עליהם עריות, והוזהרו על כל העריות, משא"כ אי ס"ל עובר לאו ירך אמו, ומעתה י"ל דכיון דהציווי נאמר בלשון יחיד, לא היתה הציווי רק לאדם בלבד, ולכן איצטריך קרא לאמור דגם חוה אסורה לאכול מעץ הדעת, ולפי"ז י"ל דב"נ אינו מוזהר על כל איסורי עריות.

ואיתא במדרש רבה בראשית (פרשה צ"ד-ט), כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה יצאי ירכו וגו', ובני יוסף אשר ילד לו במצרים נפש שנים וגו', ר' לוי בשם ר' שמואל בר נחמן, ראית מימך אדם נותן לחבירו ששים וששה כוסות, וחוזר ונותן לו אף שלשה, והוא מונה אותם שבעים, אלא זו יוכבד שהשלימה מנין של ישראל במצרים וכו' עיי"ש.

ואיתא בפרקי דר' אליעזר (פרק ל"ח), דכשבאו לגבול מצרים נתייחסו כל הזכרים ששים ושש איש ויוסף ושני בניו במצרים הרי תשעה וששים, וכתיב בשבעים נפש, מה עשה הקב"ה נכנס במנין עמהם ועלו במספר שבעים נפש לקיים מה שנאמר אנכי ארד עמך מצרים וכו', וכן הוא במדרש רבה (פרשה צ"ד-ט), ד"א דהקב"ה השלים עמהן את מנין שבעים עיי"ש.

ולפי"ז יוצא דמחלוקת יוסף והשבטים היה אי דרשינן סמוכים או לא, דיוסף ס"ל לא דרשינן סמוכים, לכן היה סובר דבמיתה תליא מילתא, והוציא דבה על השבטים שאכלו מפרכת מטעם דבשחיטה תליא מילתא עיי"ש.

ואיתא במסכת יבמות (דף ס"ה:), האיש מצווה על פו"ר אבל לא האשה, דכתיב ומלאו את הארץ וכבשוה, איש דרכו לכבש ואין אשה דרכה לכבש, וריו"ח בן ברוקה ס"ל דגם נשים חייבות דעל שניהם הוא אומר ויברך אותם אלקים ויאמר להם אלקים פרו ורבו עיי"ש, וכתב בספר ליקוטי סופר מצות פו"ר (דף ו' ע"ד מדפ"ס) דתלוי אי דרשינן סמוכין או לו, דאי דרשינן סמוכין אז יש לומר דנשים פטורות מדכתיב וכבשה ורק איש דרכו לכבש ולא אשה, משא"כ אי לא דרשינן סמוכין א"כ גם כאן אין דורשין סמוכין דוכבשה וגם נשים חייבות עיי"ש.

ומעתה יבואר המדרש, דהים לא רצה לקרוע דאכתי לא הגיע הזמן, דאי"ל דקושי השעבוד השלים הזמן, דזה בא לכפר על חטא דמכירת יוסף, אך כשראה ארונו של יוסף בא, דרק העצמות בא מפני שאמו רחל לא נקברה בא"י, והטעם מפני חטא דשתי אחיות, וע"כ דאשה אינו מחוייבת במצות פו"ר, דס"ל דדרשינן סמוכין, ומעתה הצדק הוא עם השבטים, ושפיר י"ל דקושי השעבוד השלים הזמן, ולכן וינס ודו"ק.

ג) עוי"ל, דאיתא בבראשית רבה (פרשה ט"ו-י), ויצו ה' אלקים על האדם לאמור מכל עץ הגן אכל תאכל, ר' לוי אמר צווהו על שש מצות וכו', לאמור זה גילוי עריות, שנאמר לאמר הן ישלח איש את אשתו וכו', ורבנן ס"ל דגילוי עריות ילפינן דכתיב ודבק באשתו ולא באשת חבירו ולא בזכר ולא בבהמה עיי"ש, וכתב שם היפה תואר דאיכא נ"מ בין הנך דרשות, דלרבנן דילפי גילוי עריות מודבק באשתו ולא באשת חבירו ולא בזכר ולא בבהמה, לא הוזהרו בני נח כי אם על עריות אלו בלבד, אבל לר' לוי דיליף מלאמור, מוכח שהוזהרו על כל איסורי עריות.

ובהמשך דבריו (שם) ביאר ביפה תואר, דלפי"ז לרבנן א"ש מה שלקח יעקב שתי אחיות, משום דהיה דינו כבן נח, וב"נ אינו מוזהר רק על אלו העריות, אבל על איסור שתי אחיות לא הוזהר, אבל לר' לוי דאית ליה שעל כל העריות הוזהר, א"א לתרץ איך לקח יעקב שתי אחיות עיי"ש, ועיין בספר מטה יששכר (דף קכ"ח:).

ועיין בשו"ת מהרי"א חיו"ר (ס"א) שדן לענין נשי בני נח אי הוזהרו בשבע מצוות, והעיר שם דלא מצינו אזהרה לחיה על עץ הדעת, אך י"ל דמקרא (בראשית כ"ט) ויצו ה' אלקים על האדם לאמר דרשינן דהיינו לאמר לחיה עיי"ש, וכ"כ באור החיים הקדוש (שם), וכ"כ בכלי יקר עה"פ אף כי אמר אלקים לא תאכלו מכל עץ הגן (בראשית ג-א) עיי"ש.

בחו"ל, מפני איסור שתי אחיות, וע"כ דילפינן איסור עריות מלאמור, דלא צריכין קרא מיוחד לאסור עץ הדעת לחוה, דס"ל עובר ירך אמו, וכיון דס"ל עובר ירך אמו, א"כ ליכא למימר דיוכבד השלימה למנין שבעים, וע"כ דהשכינה השלימה למנין שבעים נפש, ומעתה שפיר הגיע הזמן דהשכינה השלימה הזמן ולכן וינס ודו"ק.

ד) עוי"ל, דאיתא במדרש (ב"ר פרשה ה-ה) א"ר יוחנן תנאין התנה הקב"ה עם הים שיהא נקרע לבני ישראל, הדא הוא דכתיב וישב הים לאיתנו לתנאו שהתנה עמו עיי"ש, ולפי"ז צ"ב דאמאי סירב הים לקרוע הלא הותנה עמו מראש שיהא נקרע לבני ישראל, אך י"ל דהים ס"ל דלא נצטווה לקרוע אלא באם בניי יהיו כשרים וצדיקים, אך כיון דבהיות בניי במצרים נתקיים בהם ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם, כמבואר בילקוט שמעוני (פי"ד רמז רל"ה), שהס"מ קיטרג על ישראל ואמר לפניו, רבש"ע, לא עבדו ישראל ע"ז במצרים ואתה עושה להם נסים, ואמר הכתוב ביחזקאל (פרק ב"ז), ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגילולי מצרים אל תטמאו, א"כ אדעתא דהכי לא נאמר התנאי ולכן מיאן לקרוע.

אולם מבואר במד"ר פרשת שמות (פרשה א-ל"ו) עה"פ וירא ה' את בני ישראל, הוי שעשו תשובה בסתר עיי"ש, וכיון דעשו תשובה ליכא טענה דהללו עובדי ע"ז, ושפיר עליו להקרע בפניהם, אך כבר דנו המפ' אם תשובה מועיל לע"ז, דאי ס"ל דתשובה מהני אף לע"ז א"כ שפיר היה צריך הים לקיים תנאו, ולא היה לו שום אמתלא לקיים הטענה, משא"כ אי ס"ל דעל חטא דע"ז לא מהני תשובה, אז שפיר הצדק הוא עם הים שאינו צריך ליבקע.

ובספר פרדס יוסף (פרשת שמיי) עה"פ בני אהרן הנותרים, הביא מה ששמע מפ"ק של הגה"ק מאוסטרובצ זצ"ל, בטעם הדבר דלא מהני תשובה לע"ז, כיון שכל ענין התשובה הוא מטעם עשה דוחה ל"ת, וכדאיתא במסכת יומא (דף פ"ג:), גדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה, וכ"ז בשאר עבירות, אבל כשחטא בע"ז ושלח יד בקדוש ונורא שמו יתברך, הו"ל מכלל ל"ת שבמקדש, דקיי"ל במסכת זבחים (דף צ"ז:) דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, ולכן לא מהני תשובה על חטא דע"ז עיי"ש.

ואיתא במסכת זבחים (דף צ"ז:), תנו רבנן, כל אשר יגע, יכול אפילו שלא בלע, ת"ל בבשרה עד שיבלע בבשרה, יקדש להיות כמוה, הא כיצד, אם פסולה היא תפסל ואם כשרה היא תאכל כחמור שבה [ופירש"י (פסחים דף מ"ה:)] בשר חולין או שלמים שזמן אכילתו מרובה מחטאת ונגע בחטאת יקדש להיות כמוה, שאם פסולה היתה החטאת כגון פיגול או פסול אחר, תיפסל אף זו שבלעה ממנה, ואם כשרה היא, החטאת מהניא לבולעת הימנה לאסור באכילה אלא כחמור שבה כחומר החטאת שנבלע בה לפניו מן הקלעים ולזכרי כהונה וליום ולילה אחד].

ובדעת זקנים מבעלי התוס' עה"פ אנכי ארך עמך מצרימה וגו' כתב וז"ל, ירדו במצרים נמנה הקב"ה עמהם בעצמו ובכבודו שהרי בפרטן לא תמצא אלא ס"ט וכתוב בשבעים נפש וגו', הרי שנמנה הקב"ה עמהם והיו שבעים וכו' עיי"ש.

והנה המפ' כתבו הענין בזה דהוזהק הקב"ה דייקא להשלים לשבעים נפש, עפ"י קושית המפ' דכיצד יצאו ממצרים לפני שנשלם הזמן דארבע מאות שנה שנגזר על ישראל להיות במצרים, ותירצו דע"י שהשכינה ירדה עמהם למצרים, השכינה היא שהשלימה את יתר הזמן, וי"ל דבעבור זה ירדה השכינה עמהם להשלים חשבון שבעים נפש, כדי שיוודע לעין כל שהקב"ה ירד עמהם למצרים ובכך נשלמו הד' מאות שנה עכ"ד.

ובספר אבני שוהם (פרשת ויגש את יי') כתב, דזה תליא אי ס"ל עובר ירך אמו שהרי יוכבד היה אז עובר, ומעתה אי ס"ל עובר ירך אמו, אז ליכא למיחשב את יוכבד למנין שבעים, כיון שהיתה אז עובר דהא נולדה במצרים ועובר נמנה יחד עם אמה, ואז עכצ"ל דהקב"ה השלים למנין שבעים נפש, משא"כ אי ס"ל עובר לאו ירך אמו ונחשב לאיש אחר, אז שפיר י"ל דיוכבד השלימה למנין שבעים עכ"ד.

והבאנו מש"כ בספר נפתלי שבע רצון, דלכן לא צוה יוסף לבניו שישארו מיד לא"י כמו יעקב, דיוסף א"א היה לו שישארו מיד לא"י, מאחר שאמו רחל נקברה בחו"ל לכן הוצרך ג"כ גופו להקבר בחו"ל, רק החלק שהיה לו מצד אביו היה אפשר להקבר בא"י, ולכן נכנסו רק עצמותיו שהם חלק מהאב, וע"כ הוצרך להשאיר במצרים עד שיתעכל הבשר שהוא חלק האם, וישארו רק הגידין והעצמות שהן חלק האב, ולכן לא ביקש מהם שישארו מיד לא"י אלא רק והעליתם את עצמותי עיי"ש.

והטעם שלא נקברה רחל בא"י הוא, משום איסור דשתי אחיות כמש"כ הרמב"ן (פרשת ויחי מ"ח-ו) עה"פ ואקברה שם, דלכן לא הוליך יעקב את רחל למערת המכפלה, כדי שלא יקבור שם שתי אחיות, כי יבוש לו מאבותיו, ולא היה הנושאת לו בראשונה בהיתר, ורחל באהבתו אותה בנדר אשר נדר לו לקחה, וכן כתב מהרימ"ט בדרשותיו (סוף פרשת ויחי) בטעם שמתה רחל תיכף בכניסתם לארץ, שלא יכנס לא"י בשתי אחיות, ומה שלא מתה לאה, משום דקדמה נישואיה ובהיתר נשאה, אבל רחל שנשאה אחר לאה מתה, ואף שאת רחל קידש תחלה בעבודה, בני נח בבעילה תלי רחמנא וקידושין אין להם עיי"ש, וע"ע ברמב"ן (פרשת תולדות כ"ו-ה).

ומעתה יבואר דברי המדרש, דהים לא רצה לקרוע משום דאכתי לא הגיע הזמן, אך כשראה ארונו של יוסף שבא עם בני ישראל, והטעם דלא נשאוהו מיד לא"י, מאחר שאמו רחל נקברה בחו"ל לכן הוצרך ג"כ גופו להקבר בחו"ל, רק החלק שהיה לו מצד אביו היה אפשר להקבר בא"י, ולכן נכנסו רק עצמותיו שהם חלק מהאב, והטעם שרחל נקברה

עשה דוחה ל"ת משום דהוי לתו"ע, ובל"ת שבמקדש אמרינן עשה דוחה ל"ת, ולפי"ז י"ל דמהני תשובה על חטא דע"ז.

ובספר משען המים (פרשת תרומה ופרשת שמיני) כתב, דהך מילתא דב"נ מצווה על קידוש השם תליא בהא, דאיתא בבראשית רבה (פרשה ל"ד-ג) עה"פ ואך את דמכס לנפשותיכם אדרוש וגו', להביא את החונק עצמו וכו', יכול כחנניה מישאל ועזריה ת"ל אך, דהרי האי קרא בב"נ כתיב ואפי"ה מיעט הכתוב דרשאי למסור נפשו ומוכח מזה דגם ב"נ מצווה על קידוש השם, דאם אינו מצווה לא היה רשאי למסור נפשו, כמש"כ הרמב"ם בהל' יסודי התורה (פ"ה- ה"א וה"ד), כל מי שנאמר בו יעבור ואל יהרג, אם מוסר עצמו למיתה עבירה הוא בידו.

ואמנם בפירש"י בחומש פרשת נח (פרשה ט-ח) כתב, דמיעוטא דאך את דמכס וגו' אתיא למעט מהיתר נטילת נשמה דבהמה (דלפני זה כתיב כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נחתי לכם את כל וגו' וע"ז אמר הכתוב ואך את דמכס וגו') ולא למעט כחנניה מישאל ועזריה, ולפי"ז ליכא להוכיח לענין חוב קידוש השם בב"נ.

וכתב עוד, דהני דרשות בקרא דאך את דמכס תליא בפירושא דמילתא דכל אכין ורקין מיעוטא הם, דרש"י פרשת כי תשא (פרשה ל"א-ג) עה"פ אך את שבתותי תשמרו כתב, אעפ"י שתהיו רדופין וזריזין בזריות המלאכה, שבת אל תדחה מפניה, כל אכין ורקין מיעוטי, למעט שבת ממלאכת המשכן עיי"ש, הרי דבא למעט מלאכת המשכן דאינו דוחה שבת.

והקשה הרמב"ן, דהמיעוט דאך לפי מדרש רבותינו ימעט בשמירת שבת עצמה שאין צריך לשמור שבת, כי המיעוט בכל מקום ימעט בדבר המצווה בו, ואם כרש"י דקאי על מלאכת המשכן, א"כ אדרבה נתמעט שמירת שבת לגבי מלאכת המשכן, ולכן פי' דאתי למעט דפיקוח נפש דוחה שבת, [וכדס"ל ר' יוסי ב"ר יהודה במסכת יומא (דף פ"ה): דיליף מיניה דפיקוח נפש דוחה שבת].

והמזרחי כתב להצדיק דברי רש"י, דשפיר י"ל שהמיעוט בא למעט גבי מלאכת המשכן ולא לאזהרת שמירת שבת, דכיוצא בזה מצינו עוד שאין המיעוט דייקא בדבר המצווה באותו קרא, דכתיב אך את דמכס לנפשותיכם אדרוש, דא"א לפרש המיעוט ההוא בדבר הנאמר בו שהוא דין רציחה, אלא כמו שפירש"י שם שבא למעט הריגת אדם מהיתר הריגת שאר בעלי חיים שכולם בכלל היתר וזו יצאה מכללם, והרי גם התם היתר הריגת בהמה לא כתיב בהאי קרא, וי"ל דהכי נמי בקרא דאך את שבתותי וגו' עיי"ש.

ובדעת הרמב"ן דנקט שבכל מקום המיעוט קאי דייקא על דבר הנאמר בהאי קרא, צ"ל דמ"ש אך את דמכס קאי למעט כחנניה מישאל ועזריה וכדברי המד"ר, והיינו דבכה"ג אינו בכלל שופך דמו, וא"כ שפיר המיעוט קאי על הנאמר באותו פסוק.

ופריך ואמאי (תיפסל משום האי פורתא) וניתי עשה (דואכלו אותם דכשירה) ולידחי את ל"ת (דלא תאכל דפסולה), ומשני, אמר רבא אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, שנאמר ועצם לא תשברו בו, ר"ש בן מנסיא אומר, אחד עצם שיש בו מוח ואחד עצם שאין בו מוח, אמאי ניתי עשה (דאכילת מוח דכתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה) ולידחי הל"ת (דועצם לא תשברו בו), אלא ש"מ אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, רב אשי אמר יקדש עשה הוא ואין עשה דוחה את ל"ת ועשה עכסה"ג.

ובספר בית ישראל על המצוות (מצוה י"ג אות ג) ד"ה ובאופן אחר כתב, דלכאורה יש להעיר, דאיתא במסכת מכות (דף כ"ג), דרש ר' שמלאי, שש מאות ושלוש עשרה מצות נאמרו לו למשה, שלש מאות וששים וחמשה לאוין כמנין ימות החמה (שבכל יום מזהירים עליו שלא לעבור), ומאתים וארבעים ושמונה עשה כנגד איבריו של אדם (דכל אבר ואבר אומר לו עשה מצוה), אמר רב המנונא מאי קרא, תורה צוה לנו משה מורשה, תורה בגימטריא שית מאה וחד סרי (והיינו דכתיב תורה צוה לנו משה), אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום (הרי שית מאה ותלסרי) עיי"ש.

ומעתה לרב אשי דס"ל דיקדש הוי עשה פש לו טפי מתרי"ג מצות, ואת"ל דיקדש הוא במנין המצוות, א"כ לרבא דס"ל דיקדש לא הוי עשה נמצא דחסר לידידיה ממנין המצוות, [וכקושיית התוס' במסכת סוטה (דף ג) ד"ה ר' ישמעאל, גבי מחלוקת ר"ע ור"י אם לה יטמא, וקנא את אשתו, לעולם בהם יעבודו אם הנך ג' הוה רשות או חובה, והקשו התוס' דא"כ לר"י בצרי להו תלת או דלר"ע טפי תלת עיי"ש].

וכתב ליישב, דאיכא מ"ע ונקדשתי בתוך בני ישראל, ר"ל לקדש השם ולעשות במסירת נפש וממון לפרסם אמונתו יתברך שמו, ובמסכת סנהדרין (דף ע"ד) מיבעיא אי בן נח מצווה על קידוש השם עיי"ש, ומדברי ספר המצוות (פסין ט) משמע דדוקא לפי הלכה דבן נח אינו מצווה על קידוש השם, לכך נחשב קידוש השם למ"ע המחוייב לישראל, אבל אי הוה אמרינן דגם בן נח מצווה על קידוש השם שוב לא היה זה במנין מ"ע, דהא תרי"ג מצוות לישראל נאמר עיי"ש.

ומעתה אי ס"ל דב"נ מצווה על קידוש השם, ושוב אין זה במנין רמ"ח מ"ע וכנ"ל, ולכן שפיר מפקינן מן המנין מ"ע ונקדשתי ומעייל במקומה למ"ע דיקדש, משא"כ אי ס"ל דב"נ אינו מצווה על קידוש השם, שוב ונקדשתי הוי במנין מ"ע, ושוב ע"כ יקדש לא הוי עשה עכ"ד.

מבואר מזה, דאי ס"ל דב"נ אינו מצווה על קידוש השם, ומ"ע ונקדשתי הוא מ"ע, ולפי"ז יקדש לא הוי עשה, וע"כ דלכן לא אמרינן עשה דוחה ל"ת גבי חטאת משום דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, ולפי"ז לא מהני תשובה על חטא דע"ז, משא"כ אי ס"ל דב"נ מצווה על קידוש השם, ומ"ע ונקדשתי אינו מן המנין, ולפי"ז יקדש הוי עשה, וי"ל דלכן לא אמרינן

שחררה מ"מ כיון דעדיין לא קיים מצות פו"ר, אמרינן דאתי עשה פו"ר ודחי הל"ת דלא יהיה קדש עכ"ד היציב פתגם. אך התוס' במסכת גיטין (דף מ"א.) ד"ה לישא כתבו, דעשה פו"ר אינו דוחה הלאו דלא יהיה קדש, כיון דלא הוי בעידנא, דעל הל"ת עובר מיד והעשה אינו מקיים רק בסוף עיי"ש.

ולפי"ז י"ל דבזה היתה מחלוקת יוסף עם השבטים, דיוסף ס"ל דעשה אינו דוחה ל"ת רק בעידנא, ולפי"ז ליכא למימר כאן עשה דוחה ל"ת, ואז צ"ל דשחררן, משא"כ השבטים ס"ל עשה דוחה ל"ת אף שלא בעידנא, ולפי"ז י"ל דבאמת לא שחררן, ונשא את השפחות דאמרינן עשה דוחה ל"ת.

ולפי"ז יבואר מאמר המדרש, דמעיקרא לא רצה הים ליקרע כי טען דלא צריך לקיים התנאי, דהתנאי היתה אם בנ"י יהיו כשרים וצדיקים, אך כיון דבהיות בנ"י במצרים נתקיים בהם ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם, לא צריך לקיים התנאי, דאי"ל דצריך לקיים התנאי דהלא עשו תשובה, דעל חטא דע"ז לא מהני תשובה.

אך כאשר ראה ארונו של יוסף דהוא ס"ל דעשה דוחה ל"ת לא אמרינן רק בעידנא דמיעקר ללאו מקיים העשה, ומעתה לא צריך קרא אך את שבתותי תשמורו לומר דמלאכת המשכן אינו דוחה שבת, דבלא"ה לא דחי כיון דלא הוה בעידנא, וע"כ דאך את שבתותי תשמורו קאי למעט פיקו"נ, ומינה דהמיעוט קאי על מה שנאמר בהאי קרא, א"כ בהכרח דקרא דאך את דמכם למעט כחנניה מישאל ועזריה, וילפינן דב"נ מצווה על קידוש השם, ומ"ע ונקדשתי אינו מן המנין, ולפי"ז יקדש הוי עשה, וי"ל דלכן לא אמרינן עשה דוחה ל"ת משום דהוי לתו"ע, ובל"ת שבמקדש אמרינן עשה דוחה ל"ת, ולפי"ז י"ל דמהני תשובה על חטא דע"ז, וצריך לקיים התנאי, ולכן וינס ודו"ק.

ה) עוי"ל, דאיתא במסכת חולין (דף כ"ז.), דרש עובר גלילאה, בהמה שנבראת מן היבשה (לפיכך יש לו חיות בריא וחוק) הכשרה בשני סימנים, דגים שנבראו מן המים הכשירין כולא כלום, עוף שנברא מן הרקק (שיש בה מים ויבשה) הכשרו בסימן אחד עיי"ש.

וכתב המהרש"א וז"ל, יראה לפי דעת החוקרים שכל יסוד היותר רחוק מן הגלגל הוא יותר גשמי וחומרי, והארץ יסוד התחתון הוא יותר גשמי מיסוד המים שעליו, ולכן הבהמה אשר נפשה מן האדמה מחומר הגס, יצטרך לזכך להעלות חומרה לאכילת נפש אדם שהוא נברא ג"כ מחומר הגס מהאדמה, ובשני סימנים שנשחטו יזדכך חומר הבהמה שהוא יותר גס, כי הדם הוא הנפש ועיקר מצות שחיטה להוציא דם הנפש, אבל הדגים אשר בריאתן מהמים מחומר היותר דק, מתעלה נפש האדם מאכילתן כמו שהן באסיפה בעלמא, ולזה עופות שנבראו מרקק צריך זיכוך בסימן אחד קצת עכ"ל.

ונמצא דהני שני דרשות תליין זה בזה, דאי נקטינן כשיטת רש"י שהמיעוט לאו דוקא בדבר הנאמר בהאי קרא, א"כ אך את דמכם אתיא למעט מהיתר הריגת בהמה, ואך את שבתותי למעט מלאכת המשכן בשבת, משא"כ אם המיעוט קאי על הנאמר בהאי קרא עצמו, עכצ"ל דאך את דמכם למעט כחמו"ע, ואך את שבתותי למעט פיקוח נפש עכ"ד.

והנה על דברי רש"י הנ"ל שכתב דקרא אך את שבתותי תשמורו אתיא להורות דמלאכת המשכן אינו דוחה שבת, הקשה בספר ערוך לגר עמ"ס יבמות (דף ו'), ובספר פנים יפות (פרשת ויקהל), דלמ"ל קרא דבנין המשכן אינו דוחה שבת, כיון דעשה דוחה ל"ת לא אמרינן רק היכא דבעידנא דמיעקר ללאו מקיים העשה, כמבואר במסכת שבת (דף קל"ב:) ובמסכת ביצה (דף ח:) עיי"ש, וכאן לא הוה בעידנא, כיון דקיי"ל במסכת שבת (דף ק"ב:) הבונה כל שהוא חייב, והעשה אינה מתקיימת אלא בגמר עכ"ק.

והנה זה אי אמרינן עשה דוחה ל"ת רק היכא בעידנא דמיעקר ללאו מקיים העשה, מבואר במסכת שבת (דף קל"ב:) דהיא פלוגתא דאמוראי, דרב אשי הוא דמשני לה דהיכא אמרינן עשה דוחה ל"ת כגון מילה דצרעת אי נמי ציצית וכלאים דבעידנא דמתעקר לאו קא מקיים העשה וכו', ורבא אמר דלכן צרעת לא דחי עבודה משום דאכתי גברא לא חזי עיי"ש, משמע דרבא ל"ל הך כללא דעשה דוחה ל"ת לא אמרינן אלא אם כן הוה בעידנא, וכ"כ בחידושי אבן העוור שם, ובחידושי ברוך טעם דין עדל"ת (דף כ"ז ע"ד מדפ"ס) עיי"ש.

ועיין במל"מ בהל' טומאת הצרעת (פ"ה ה"ה בסו"ד) דהרמב"ם לא הביא בשום מקום הך דאין עשה דוחה ל"ת אא"כ הו"ל בעידנא עיי"ש.

ובספר יציב פתגם (פרשת וישב) כתב לפרש הקרא ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם, דיש לבאר מחלוקת יוסף עם אחיו במה שהיו מזלזלים בבני השפחות לקרותם עבדים, דהנה המהרש"א בח"א במסכת יבמות (דף ק) כתב, דהא דנשא אברהם את הגר שהיתה שפחה ואסורה לו, משום דממילא נשתחררה כדין הנושא שפחתו, לדעת הסוברים ביור"ד (סי' רס"ז ס"ט) דהבא על שפחתו נשתחררה, דחזקה אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות ומסתמא שחררה, ושכן צריך לומר גבי יעקב שנשא שפחת רחל ולא עיי"ש, ולכן כיון שבהכרח צ"ל שנשתחררו השפחות, ע"כ הוכיח יוסף את אחיו שהיו מזלזלים בהם לקרותם עבדים, וזהו מ"ש הכתוב ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם דייקא, שדבתם שהם קורים להם עבדים הוי רעה אל אביהם, דכיון דס"ל שלא נשתחררו א"כ ח"ו עבר אביהם באיסור נישואי שפחה.

אך לפימש"כ בספר אור תורה פרשת לך (אות מ"ט) גבי אברהם שנשא את הגר, דאצ"ל דמסתמא שחררה, דאף אם לא

ובנזר הקודש בבראשית רבה (פרשה ז-ב) כתב על מימרא זו וז"ל, והטעם משום דשחיטה הוא כדי לטהר ולזכך החומר כמפורש בזוהר, והלכך דגים שנבראו ממים אין טעונים שחיטה, דמים אינם מקבלים טומאה, ועופות שנבראו מן הרקק שיש להם טהרה במקצת, הכשרו בסימן אחד וכו'.

ומיהו מ"ד במסכת חולין (שם) דאין שחיטה לעוף מן התורה כלל, ס"ל דממיא לגמרי איברו, והא דכתיב בפרשת בראשית (פרשה ב-יט) וייצר ה' אלקים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים וגו', היינו כדמשני במסכת חולין (שם) שהביאו אל האדם לקרות להם שם, והא דבאמת תיקנו רבנן שחיטה לעוף טפי מדגים, היינו משום דדגים כמו שנבראו ממים כך גדילתן במים שהוא מקום טהרה, אבל העוף אעפ"י שנברא ממים אין עיקר גדילתו במים אלא ביבשה ואית ביה סרך טומאה, ומשום דבדרי בתראי מתוקף עוונות הדור, נתגבר כח הטומאה, הלכך תיקנו רבנן שחיטה גם לעופות עכ"ל.

וכתב בספר דברי יואל (פרשת וישב דף ש"ג:) דזה היתה פלוגתא יוסף והשבטים, דבפרשת ויצא (פרשה ל-ל"ח) עה"פ ויצג את המקלות אשר פצל ברהטים בשקתות המים וגו' ויחמנה בבואן לשתות, הביא רשיז"ל מה שאיתא בבראשית רבה, ר' הושעיא אומר, המים נעשין זרע במעיהן ולא היו צריכות לזכר וכו' עיי"ש.

א"כ לפי"ד ר' הושעיא היה בריאתן של בהמות אלו מן המים, ונשתנה דינם משאר בהמות דעלמא, דכמו דדגים אינם צריכים שחיטה הואיל ובריאתן מן במים, כמו כן בהמות אלו של יעקב אבינו לא היו צריכין שחיטה, מפני שבריאתן היה מן המים, זה היתה שיטת השבטים הקדושים, ממילא הותר להם לאכול אבר מן החי כיון שאינו צריך שחיטה, ואפשר שסברו כמ"ד יש שחיטה לעוף מה"ת לפי שנבראו מן הרקק, אבל מה שנברא מן המים לחוד מודה שאינו צריך שחיטה.

אבל יוסף הצדיק ס"ל כמ"ד אין שחיטה לעוף מה"ת, אלא רבנן תקינו ליה שחיטה מפני שניזון מן האדמה, אף דלדידהו בריאתן היה מן המים לחוד וכמו שהסביר הגה"ק, מכל מקום תקינו ליה רבנן שחיטה, וכמו כן בהמות של יעקב אבינו אעפ"י שנבראו מן המים אבל מזונותן היה מן האדמה צריכין שחיטה ונוהג בהם איסור אבר מן החי עכ"ד.

ואיתא בשמות רבה (פרשה ג-א), אמר לו הקב"ה למשה אם אין אתה גואלם אין אחר גואלם עיי"ש, ולכאורה צ"ב מדוע רק על ידי משה רבינו אפשר לגאולה שתבוא, וראיתי מהשפע חיים זצ"ל שכתב לכאור, דהמפ' הקשו היאך יצאו בני ישראל ממצרים קודם שנשלם זמן הגלות, דהרי הגזירה היתה ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה.

אך י"ל, דכיון דבית דין יכולין לעקור דבר מה"ת, הרי איתא במדרש רבה פרשת משפטים (פרשה ל-ט), מגיד דבריו ליעקב אלו הדברות, חוקיו ומשפטיו לישראל אלו המשפטים, לפי שאין מדותיו של הקב"ה כמדת בשר ודם, מדת בשר ודם מורה לאחרים לעשות והוא אינו עושה כלום, והקב"ה אינו כן אלא מה שהוא עושה הוא אומר לישראל לעשות ולשמור (ולכן נקראו חוקיו ומשפטיו שכביכול הוא עצמו משמרו) וכו' עיי"ש.

וכן איתא בירושלמי ראש השנה (פ"א ה"א), בנוהג שבעולם מלך בשר ודם גוזר גזירה, רצה מקיימה (הוא עצמו שאין גזירותיו אלא על אחרים), רצו אחרים מקיימים אותה (אלו הגזירות אינן מקיימין אותה אלא אחרים מקיימין אותה), אבל הקב"ה אינו כן, אלא גוזר גזירה ומקיימה תחילה, מאי טעמא, ושמרו את משמרתני אני ה', אני הוא ששימרתני מצותיה של תורה תחילה וכו' עיי"ש, הרי דהקב"ה מקיים מצות התורה.

ואיתא במדרש תנחומא (פרשת נשא סי' כ"ט), אמר הקב"ה כל מה שגוזרין עליכם תהיו מקיימין, שנאמר ועשית על פי התורה אשר יורוך, שעל דבריהם אני מסכים, שנאמר ותגזר אומר ויקם לך עיי"ש, ולכן אע"ג דהקב"ה גזר שישתעבדו במצרים ד' מאות שנה, היה הכח ביד משה רבינו לעקור דבר מה"ת ולבטל הגזירה דארבע מאות שנה.

ובזה יש לבאר מה שאמר הכתוב וזה לך האות כי אנכי שלחתוך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה, וכתב רשיז"ל דהיינו קבלת התורה, כי משה שאל מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את ישראל ממצרים, דהיינו כיון דעדיין לא הגיע זמנם לצאת, וע"ז השיב לו הקב"ה תעבדון את האלקים על ההר הזה, ובכח התורה שפיר ביכולתך לבטל גזירת השי"ת ולעקור דבר מה"ת, וזהו מה שא"ל הקב"ה אם אין אתה גואלם אין אחר גואלם, דזולתך אין מי שיהא בידו כח התורה לבטל גזירת השעבוד עכ"ד השפע חיים זצ"ל.

ולכאורה יש להוכיח דחכמים יכולים לעקור דבר מן התורה, דאיתא במסכת חולין (דף ל"ג), אמר רב אחא בריה דרב יעקב, שמע מינה מדר' שמעון בן לקיש (דס"ל בשחט הקנה ואח"כ ניקבו הריאה ובני מעיים כשרה, דכיון שנחתך הקנה הוי ריאה כמנחא בדיקולא, כיון דריאה תלויה בקנה וכשנחתך הקנה הוי כמו שניטלה כולה מן הבמה ומונחת בסל ותו לא מיטרפא), מזמנין ישראל על בני מעיים ואין מזמנין עכו"ם על בני מעיים, מאי טעמא, ישראל דבשחיטה תליא מילתא כיון דאיכא שחיטה מעלייתא אישתרי להו, עכו"ם דבנחירה סגי להו ובמיתה תליא מילתא הני כאבר מן החי דמי עיי"ש.

והקשה הפליתי (סי' כ"ז סק"ב ד"ה ונהג), דלמ"ד דאין שחיטה לעוף מה"ת, א"כ מה"ת אין שחיטת העוף מתירתו אלא במיתה תליא מילתא, וממילא דעוף המפרכס מה"ת אסורה דהרי אין שחיטתו מתירתו, וא"כ אף שבאו חכמים ותיקנו שחיטה לעוף, לא להקל אמרו להתיר מכח זה את המפרכסת, וזו לא שמענו דאיכא מאן דאוסר עוף מפרכסת לישראל.

אך י"ל, דמצינו שני כתובים המכחישים זה את זה, כתוב אחר אומר ויאמר לא תוכל לראות את פני כי לא יראני האדם וחי, וכתוב אחר אומר פנים בפנים דבר ה' עמכם בהר מתוך האש.

אך י"ל דהקרא כי לא יראני האדם וחי קאי על מלאכי השרת כדכתיב ביחזקאל (פרק א-י) ודמות פניהם פני אדם, וכדכתיב בישעיה (פרק ו-ב) בשתים יכסה פניו, אבל צדיקים שפיר יכולים להסתכל בפני השכינה.

אמנם כ"ז א"ש אי ס"ל דצדיקים גדולים ממלאכי השרת, אז י"ל כנ"ל דצדיקים גדולים ממלאכי השרת יכולים להסתכל בשכינה, וזהו דעת ר' יהושע בן לוי, אבל המקשן ס"ל דמלאכי השרת גדולים מצדיקים, א"כ אם מלאכי השרת אינם יכולין להסתכל מכש"כ צדיקים, ובהכרח צ"ל לדידיה דקרא דפנים בפנים וגו' אינה כפשוטה אלא לדרוש דארבעה פנים לתורה, פנים למקרא פנים למשנה פנים לתלמוד פנים לאגדה.

ואיתא במסכת פסחים (דף כ"ב:), שמעון העמסוני היה דורש כל אתין שבתורה, כיון שהגיע לאת ה' אלוקיך תירא פירש, עד שבא ר' עקיבא ודרש את ה' אלוקיך תירא לרבות תלמידי חכמים עיי"ש, ומוכח מזה דר"ע ס"ל דצדיקים עדיפי ממלאכי השרת, דאל"כ היה דורש לרבות המלאכים, וזה כוונת הגמ' דא"ל ראב"ע, עקיבא לשיטתך שדרשת לרבות תלמידי חכמים, א"כ ס"ל דצדיקים עדיפי ממלאכים, וא"כ קרא דפנים בפנים אפשר לדורשו כפשוטו, וממילא אין לנו מקרא לרבות שראוי לעסוק באגדות, וא"כ מה לך אצל אגדה כלך לך אצל נגעים ואהלות עכ"ד.

והנה ר' ישמעאל דריש בברייתא דהתורה נדרשת ביי"ג מדות, ואמנם ר' אליעזר בן ר' יוסי הגלילי ס"ל בברייתא שהתורה נדרשת בל"ב מדות, וכתב בספר הכריתות (ח"ג נתיבות עולם בהקדמה) הטעם דר' ישמעאל לא חשיב הנך מדות שמנה ר' אליעזר בן ריזיה"ג, ועל קצת מהם כתב דהם רק דברי אגדה עיי"ש.

וכתב בספר נחלת יעקב (פרשת ויקהל) דפליגי ג"כ בפלוגתא הנ"ל דמסכת סופרים אי מותר ללמוד אגדה, דר' ישמעאל ס"ל דעיקר הלימוד הוא הלכות ולא אגדה, ולכן לא חשיב רק י"ג מדות, משא"כ ר' אליעזר בן ריזיה"ג ס"ל דאגדה היא כמו שאר התורה, ומש"ה קחשיב ג"כ מילי דאגדתא עיי"ש.

ואיתא בשמות רבה (פרשה כ"א-ד) דהים מיאן להיבקע וטען למשה אני גדול ממך, שאני נבראתי ביום השלישי ואתם ביום הששי עיי"ש, וכתבו המפ' דטענת הים נכונה רק אי נימא דמוקדם בבריאה עדיף, משא"כ אי נימא דמאוחר בבריאה עדיף, א"כ ליתא לטענה של הים.

וצ"ל כמש"כ התוס' במסכת יבמות (דף פ"ט:): ד"ה כיון, בדבר הדומה יש כח ביד חז"ל לעקור דבר מה"ת אפילו בקום ועשה, ולכן כיון שתיקנו שחיטה לעוף ממילא דבאותה תקנה התירו מפרכסת, שעיי"ז שאמרו שהעוף טעון שחיטה בכך ניתר לגמרי ויצא מידי אבר מן החי עיי"ש.

ועיין בספר נועם מגדים (סו"פ אמור), ובספר מלא הרועים ערך עוף אי טעון שחיטה (אות ט"ו), מבואר מזה דלמ"ד דאין שחיטה לעוף מה"ת ההכרח לומר שיש כח ביד חכמים לעקור דבר מה"ת, דאל"כ היאך שרי מפרכסת בעוף.

ומעתה מבואר דברי המדרש, דהים לא רצה לקרוע דעדיין לא הגיע הזמן, ואם תמצי לומר דבכח התורה היה יכול משה רבינו לעקור דבר מה"ת ולבטל גזירת השעבוד, התינת להוציאם ממצרים שהוא בשב ואל תעשה שפיר יש בכח חכמים לעקור דבר מה"ת, אבל לבקוע את הים בטרם הזמן שהוא בקום ועשה, מאן יימר דאף בקום ועשה יש כח ביד חכמים לעקור דבר מה"ת.

אך כשראה ארונו של יוסף, דאיתא במסכת סוטה (דף י"ג:), דארונו של יוסף וארון הברית מהלכין זה עם זה, והיו עוברין ושביין אומרים מה טיבן של שני ארונות הללו, אמרו אחד של מת ואחד של שכינה, וכי מה דרכו של מת לילך עם שכינה, אמרו קיים זה כל מה שכתוב בזה עיי"ש, הרי שמארונו של יוסף נתגלה שלא חטא יוסף כלל בדבריו, משום דכדין אמר עליהם שאוכלין אבר מן החי, דס"ל אין שחיטה לעוף מה"ת, ומינה דיש כח ביד חכמים לעקור דבר מה"ת בקום ועשה, ומעתה בדין הוא שיכול מרע"ה לעקור גזירת השעבוד, ולכן מיד וינס ודר"ק.

****

הים ראה ויס הירדן יסב לאחור: ואיתא במדרש, מה ראה ברייתא דרבי ישמעאל ראה וצ"ב.

והנבס"ד, עפ"מש"כ בספר בתי נפש (פרשת ויקהל) לבאר המדרש, דבספר עיר דוד (אות תרי"ב) כתב לבאר מה דאיתא במסכת חגיגה (דף י"ד:), דקאמר ליה ר' אלעזר בן עזריה לר' עקיבא, עקיבא מה לך אצל אגדה כלך אצל נגעים ואהלות, דאיתא במסכת סופרים (פ"ט:), אמר ר' יהושע בן לוי, הדא אגדתא כל מי שלומדה אינה מקבל שכר, והכותבה אין לו חלק לעולם הבא, ומקשה הרי כתיב פנים בפנים דבר ה' עמכם, פנים תרי בפנים תרי הרי ד' פנים, פנים למקרא פנים למשנה פנים לתלמוד פנים לאגדה ע"כ, ולפי"ז מוכח מקרא דפנים בפנים דקבלין שכר על אגדה.

וא"כ למה נענשו, ועכ"ז שתק עכ"ד, הרי דמוכה ממצות מילה דמותר להסתכל בשכינה.

אך לפי"מ שכתב הרבינו בחיי פרשת לך (ע"פ והיתה בריתי בבשרכם לבריית עולם) הטעם דמילה הוא ביום השמיני, דמצות המילה הוא כענין קרבן, וכשם שדם הקרבן לכפרה על המזבח כך דם המילה מכפר, ועל כן מצותה ביום השמיני כי הקרבן לא יוכשר עד יום השמיני, שנאמר ומיום השמיני והלאה ירצה, וכשם שכתוב בקרבן ואכלו אותם אשר כפר בהם, שאכילת הקרבן לכפרה, כך ישראל עושין סעודה ביום המילה עיי"ש, וכ"כ בזוה"ק פ' לך (דף צ"ד:).

ועיין במדרש ויקרא רבה (פרשה כ"ז-ט), א"ר יצחק, משפט אדם ומשפט בהמה שוים, משפט אדם וביום השמיני ימול בשר ערלתו, ומשפט בהמה ומיום השמיני והלאה ירצה עיי"ש, ועיין בילקוט פרשת לך (אות פ"א) דכל מי שהוא מגיש את בנו למילה כאלו כהן גדול מקריב מנחתו ונסכו על גבי המזבח עיי"ש, הרי שמצוות מילה לשמונה הו"ל דומיא כהקרבנות קרבן להשי"ת, ולכן כשם שקרבן מיום השמיני והלאה ירצה כך המילה, ולפי"ז ליכא ראייה דמותר להסתכל בשכינה.

ולכאורה י"ל, דאי ס"ל מילה שלא בזמנה נוהגת ביום ובלילה, עכצ"ל דמצות מילה אינו נחשב כקרבן, שהרי קרבנות אינם קרבים אלא ביום, ואי נימא דהטעם דמלין לשמונה משום דמילה הוא כקרבן, לא היה אפשר למול בלילה, וכיון דס"ל דנוהג בלילה עכצ"ל דאינו בגדר קרבן, משא"כ אי ס"ל מילה שלא בזמנה אינו נוהג אלא ביום, אז שפיר י"ל דלכן מלין לשמונה משום דמילה נחשב כעבודת קרבן, ולכן ס"ל דאינו נוהג בלילה.

ואיתא במסכת יבמות (דף ע"ב:), אין לי אלא נימול לשמיני שאין נימול אלא ביום, מנין לרבות לתשעה לעשרה לאחד עשר לשנים עשר, תלמוד לומר וביום עיי"ש, מבואר מזה דמאן דס"ל דמילה שלא בזמנה אינו נוהג אלא ביום מרבי לה מוביום השמיני ודריש וי"ו לרבווי מילה שלא בזמנה, ומאן דס"ל דמילה שלא בזמנה נוהגת ביום ובלילה, לא דריש וי"ו דוביום, ולא מרבי לה למילה שלא בזמנה.

ובמסכת סנהדרין (דף נ"א:) פליגי ר' ישמעאל ור' עקיבא בבת כהן נשואה אי הוה בשריפה, וא"ל ר' ישמעאל לר' עקיבא מה להלן נערה אף כאן נערה, א"ל ר' עקיבא ישמעאל אחי בת ובת אני דורש עיי"ש, מבואר מזה דר' ישמעאל דפריך ליה ס"ל דלא דרשינן וי"ו.

ומעתה מבואר המדרש, דכיון דהים ראה ברייתא דר' ישמעאל דס"ל לא דרשינן וי"ו, ולפי"ז ס"ל דמילה שלא בזמנה נוהג ביום ובלילה, ומעתה א"א לומר דלכן מלין לשמונה משום דמצות מילה נחשב כקרבן, וע"כ הטעם דמלין לשמונה כדי שיראה את פני השכינה.

ובמסכת חגיגה (דף י"ב:) נחלקו בית שמאי ובית הלל, אי שמים נבראו תחילה או ארץ נברא תחילה, וכתב ביפה תואר (בראשית רבה פ"א-א) ד"ה בפ"ק בברכות, דפליגי אי מעלת המלאכים עדיפי, או מעלת הצדיקים גדולה יותר, דב"ש ס"ל דמלאכים עדיפי מצדיקים, ולכן ס"ל דשמים שהוא עולם המלאכים נברא תחילה, ורק אח"כ נבראת הארץ של הצדיקים, אבל ב"ה ס"ל דצדיקים גדולים ממלאכי השרת, ולכן ס"ל דהארץ שהוא עולם הצדיקים נבראת קודם עיי"ש.

ולפי"ז נמצא דממה שנאמר בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ, שהוזכר תחילה בריאת השמים שהוא עולם המלאכים, ואח"כ הוזכר הארץ שהוא מדור הצדיקים, א"כ אי מעלת מוקדם עדיף, א"כ המלאכים שנבראו עולמם בשמים ממעל בתחילה, עדיפי מן הצדיקים שנבראו אח"כ, משא"כ אי ס"ל דמעלת מאוחר עדיפי, א"כ הצדיקים אשר עולמם בארץ נבראו תחילה, הם עומדים במעלה יתירה על מלאכי השרת.

ועפי"ז יבואר דברי המדרש, מה ראה, הלא היה לו בתחילה טענה מעלייתא דהוא קשיש ממש רבנו, דהוא נברא בשלישי ומשה נברא בששי, לזה אמר ברייתא דר' ישמעאל ראה, דמונה רק י"ג מדות דהתורה נדרשת, ולא ל"ב מדות, כיון דהנך הוי במילי דאגדתא, ועיקר הלימוד צריך להיות בשמעתתא, ומה דכתיב פנים בפנים וגו' אינו נדרש פנים למשנה ופנים לאגדה, אלא כפשוטו דצדיקים יכולים לראות פני השכינה.

והא דכתיב כי לא יראני האדם וחי קאי על המלאכים, אבל צדיקים עדיפי ממלאכים ושפיר יכולים לראות, מעתה מוכח ממה דהצדיקים נראו באחרונה כדכתיב בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ, דהמאוחר בבריאה עדיף ואחרון חביב, ומעתה הבין היס דטענתו שהוא גדול מצד שהוא מוקדם בבריאה אינה טענה, ולכן וינס עכ"ד הבתי נפש.

ועפי"ד י"ל עוד, דבספר קול יעקב (פרשת שמייני) כתב לפרש המדרש וידום אהרן מה הו"ל וביום השמיני ימול בשר ערלתו, דהנה חטאו של נדב ואביהוא היתה על שהציצו בשכינה, כמש"כ רש"י ע"פ (שמות כ"ד-י"א) ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו ויחזו את האלוקים וגו' עיי"ש.

אך יש להוכיח ממצות מילה דמותר להסתכל בשכינה, שהרי אמרו חז"ל במדרש תנחומא פרשת אמור (ס"י:), דלכן אמרה תורה מילה לשמונה, כדי שיעבור עליו שבת ויראה את פני השכינה, וז"ש המדרש במעלת אהרן דשתק כשנענשו נדב ואביהוא על שהציצו בשכינה, דהיה יכול להתרעם ולומר דמהא דכתיב וביום השמיני ימול בשר ערלתו, מטעם כדי שיראה את פני השכינה, מוכח דמותר להסתכל בשכינה,

ונודע קושית המפ' דהיאך יצאו ישראל ממצרים קודם הזמן, כיון דהגזירה היתה על ארבע מאות שנה, ובני ישראל יצאו אחר שהיו שם רק רד"ו שנים, אך י"ל, לפימ"ש רש"י לפרשת לך (ט"ו-י"ג) עה"פ כי גר יהיה זרעך, דחשבינן הגלות מלידת יצחק, ומשנולד יצחק עד שישראל יצאו ממצרים הוה ארבע מאות שנה עיי"ש.

וכן בפרשת בא (פרשה י"ב-מ) עה"פ ומושב בני ישראל וגו', כתב רש"י ז"ל וז"ל, אשר ישבו במצרים אחר שאר הישיבות שישבו גרים בארץ לא להם, שלשים שנה וארבע מאות שנה, בין הכל משנולד יצחק עד עכשיו היו ארבע מאות שנה וכו' עיי"ש.

ובמדרש שוחר טוב (תהלים פרק י"ח) איתא, א"ר שמואל לפי שהיה הקב"ה מפתה את משה כל שבעת ימי הסנה שילך בשליחותו וכו', אמר להקב"ה, רבון העולמים, כבר חשבתי מה שאמרת לאברהם אבינו בבין הבתרים ועבדו וענו אותם ארבע מאות שנה, ועדיין לא נשלמו ולא עשו שם אלא מאתים ועשר, א"ל הקב"ה, לא כמו שאתה מחשב לעצמך, שמיום שנולד יצחק הקדמתי להם הקץ ודלגתי אותו וכו' וכבר נשלם עכ"ל.

וכתבו המפ' דזה דחשבינן הגלות מלידת יצחק א"ש אי נימא דגלות מצרים היתה בשביל חטאו של אאע"ה, אז שפיר י"ל דחשבינן מלידת יצחק, משא"כ אי נימא דהגלות הוא בשביל חטא דמכירת יוסף, אז לא שייך לומר דחשבינן מלידת יצחק, כיון דאז היה קודם החטא עכ"ד.

ובכן יבואר דברי המדרש, דמעיקרא לא היה הם חפץ ליבקע לפניהם, דס"ל שעדיין לא נשלם הזמן של ד' מאות שנה, אך כשראה ברייתא דר' ישמעאל דס"ל הנהג בהן מדת דרך ארץ, ומה דאמר להם יוסף אל תרגזו בדרך היינו אל תתעסקו בדבר הלכה, א"כ בזה שהוליכן אברהם אבינו למלחמה לא היו יכולין ללמוד בדרך, וא"כ ביטלם מדברי תורה, ושפיר י"ל דלכן נענש אאע"ה ונשתעבדו בניו למצרים, ולפי"ז י"ל דהגלות התחיל מלידת יצחק, וכבר נשלם הזמן וכדין יצאו ממצרים, ולכן מיד וינס ודו"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com

ומעתה נודע לו דצדיקים עדיפי ממלאכי השרת, שהצדיקים רשאים להביט בשכינה, ולפי"ז מוכח ממה שהוזכר בריאת הארץ לבסוף דמעלת המאוחר עדיף, ומעתה בטלה טענת הים שהוא גדול ממה משום שהוא קשיש טפי, ולכן וינס ודו"ק.

ב) עוי"ל, דאיתא במסכת ברכות (דף ל"ה:), תנו רבנן, ואספת דגנך מה תלמוד לומר, לפי שנאמר לא ימוש ספר התורה מפיו, יכול דברים ככתבן (שלא יעסוק בדרך ארץ), ת"ל ואספת דגנך הנהג בהן (עם דברי תורה) מדת דרך ארץ (שאם תבא לידי צורך הכריות סופך ליבטל מדברי תורה) דברי ר' ישמעאל, רשב"י אומר, אפשר (בתמיהה, אפשר כדבריך) אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וכו' תורה מה תהא עליה, אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים, שנאמר ועמדו זרים ורעו את צאנכם וכו' עיי"ש.

ואיתא במסכת נדרים (דף ל"ב:), א"ר אבהו א"ר אלעזר, מפני מה נענש אאע"ה ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנה, מפני שעשה אנגרייא בת"ח, שנאמר וירק את חניכיו ילידי ביתו, וכתב שם הר"ן שהוליכן למלחמה כדכתיב וירק את חניכיו דהיינו בני אדם שחנך לתורה עיי"ש.

וכתב בספר תולדות יצחק (פרשת תולדות), דזה א"ש רק לפי"מ דאיתא במסכת תענית (דף ע"ג:), שאמר יוסף לאחיו אל תרגזו בדרך, אל תתעסקו בדבר הלכה, א"כ בזה שהוליכן אברהם אבינו למלחמה לא היו יכולין ללמוד בדרך, וא"כ ביטלם מדברי תורה, ושפיר י"ל דלכן נענש אאע"ה ונשתעבדו בניו למצרים.

משא"כ לפי"ד המדרש (הובא שם בתוס' ד"ה אל תרגזו) דאל תרגזו בדרך היינו אל תפסיקו מדבר הלכה, א"כ לא ביטלם מדברי תורה במה שהוליכן למלחמה דהרי היו יכולין ללמוד בדרך עיי"ש.

וראיתי מכ"ק אדמו"ר מצאנו זוועהיל לצ"ל דמחלוקת הגמ' והמדרש אי אמר להם אל תפסיקו מדבר הלכה או אל תתעסקו בדבר הלכה תליא במחלוקת רשב"י ור' ישמעאל הנ"ל, דר' ישמעאל דס"ל הנהג בהם מדת דרך ארץ, א"כ י"ל דאמר להם אל תתעסקו בדבר הלכה, דאין זה מנהג דרך ארץ לעסוק בתורה בדרך כמו בשבתו בביתו כדי שלא יתעה בדרך כפירש"י (סו). ולפי"ז אמר להם אל תתעסקו בדבר הלכה.

אך אי ס"ל כר' שמעון בן יוחאי דוהגית בו יומם ולילה כתיב, וגם כשהולכים בדרך צריך לעסוק בתורה, א"כ הפירוש הוא שאמר להם אל תפסיקו מדבר הלכה עכ"ד.